Bevezetés a klasszikus szanszkrit verstanba

Śacīsuta dāsa (Tóth Zoltán)

A versmértékekről szóló irodalom a Védákat kiegészítő írások része, melyeket összefoglaló néven *vedāṅgának* neveznek. A *vedāṅga* hat részből áll, és a négy Véda (*Ṛg-, Sāma-, Yajur-* és *Atharva-veda*) megértését és helyes alkalmazását szolgálja. Az első kettő – a *chandas* (versmértékek) és a *śikṣā* (fonetika) – a védikus *mantrák* helyes kiejtéséhez nyújt nélkülözhetetlen segítséget; a következő kettő – a *vyākaraṇa* (nyelvtan) és a *nirukta* (szókincs) – a Védák nyelvezetének megfelelő értelmezését szolgálja; az utolsó kettő pedig – a *kalpa* (szertartások) és a *jyotiṣa* (csillagászat) – a védikus *mantrák* gyakorlati alkalmazásáról, a *yajñák* (áldozatok) végrahajtásáról és azok pontos időpontjáról ad minden részletre kiterjedő felvilágosítást.

A *vedāṅga* első négy részének alapos ismerete nélkül senki sem tekintheti magát képzettnek a szanszkrit nyelv terén, a szanszkrit versmértékekről szóló irodalom viszont főként csak szanszkrit nyelven érhető el. Ezért is tartottam fontosnak, hogy egy összefoglaló tanulmány szülessen erről a tudományágról.

1. A versmértékekről szóló irodalom

A versmértékekről (szanszkritul *chandas*) szóló legkorábbi és legfontosabb összefoglaló mű a *Piṅgala-chandaḥ-śāstra*, melyet a bölcs Piṅgala állított össze.[1] Nyolc könyvbe rendszerezte a versekről szóló *sūtráit*.[2] Az *Agni-purāṇában* is találunk egy rövid leírást a védikus versmértékekről, ahol az elbeszélő, Agni (a tűz istensége) Piṅgalára hivatkozik.[3] Számos további könyv született még e témában, amelyeket a következő táblázatban[4] foglalok össze:

[1] Harivenu, 20. o.
[2] Apte, 1035. o.
[3] *The Agni-purāṇa* 328.1, 901. o.
[4] Gaurinath, 156. o.

Mű	Író
Piṅgala-chandaḥ-śāstra	Piṅgala (i.e. V. sz. vagy i.e. II. sz.)
Śrutabodha	Kālīdāsa (XI. sz.)
Suvṛttatilakam	Kṣemendra (XI. sz.)
Chando 'nuśāsana	Hemacandra (XII. sz.)
Vṛttaratnākara	Kedārabhaṭṭa (XV. sz. előtt)
Chandomañjarī	Gaṅgādāsa (XV–XVI. sz.)
Chandaḥ-kaustubha	Rādhā Dāmodara Prabhupāda (XVII. sz.)

A fentieken kívül még az alábbi címeket ismerjük: *Vāṇībhūṣaṇa*, *Vṛttadarpaṇa* és *Vṛtta-kaumudī*.[5] A továbbiakban a két legfontosabb művet mutatom be röviden.

1.1. A Piṅgala-chandaḥ-śāstra

Piṅgala a szerzője a *Piṅgala-chandaḥ-śāstrának*. A tradíció szerint Piṅgala Pāṇininek, a szanszkrit nyelvtan tudósának az öccse volt, és a Kr. e. V. században élt. A modern tudomány képviselői Piṅgalát két-három évszázaddal későbbre helyezik.

Piṅgalát tekintik a bináris számrendszer első alkalmazójának, melyet a védikus versmértékek rendszerén keresztül ismertetett. A versmértékekről szóló munkájában ír a *mātrā-meruról* (a Fibonacci számsorról) és a *meru-prastāráról* (a Pascal háromszögről) is.[6]

1.2. A Chandaḥ-kaustubha

A *Chandaḥ-kaustubha* című művet Rādhā Dāmodara Prabhupāda írta. Az eredeti *sūtrákhoz*[7] Śrī Baladeva Vidyābhūṣaṇa (XVIII. sz.) fűzött később magyarázatokat *Chandaḥ-kaustubhaḥ-ṭīkā* címmel, s a legtöbb helyen példaverset is közöl. Az egyes versmértékek eltérő névváltozatait és leírásait a *Piṅgala-chandaḥ-śāstra* mellett elsősorban Kedārabhaṭṭa *Vṛttaratnākarájára* utalva adja meg. A könyvet a *Chandomañjarī* alapján egészítették ki, és így további versmértékeket találunk az egyes fejezetek végén.

---

[5] Apte, 1035. o.
[6] Kak, 149. o.
[7] *Sūtra*: rövid, tömör aforizma; kód

2. Alapismeretek

Egy szanszkrit mű szövege íródhat *gadyában* (próza) vagy *padyában* (vers, versszak). Itt most csak a *padyával* kapcsolatos alapfogalmakról lesz szó.

2.1. Az akṣara, a mātrā és a gaṇa fogalma

A szanszkrit nyelv lejegyzésére leggyakrabban a *devanāgarī* írásmódot használják. Az írás legkisebb egysége általában a betű, amelyet *a-kṣarának* („amit nem lehet tovább osztani")[8] neveznek. A *devanāgarī* írásban a legkisebb egységet a ligatúra[9] jelenti, amelyet így szintén *akṣarának* neveznek. Mivel a ligatúrák nem hangokat, hanem szótagokat jelölnek, az *akṣara* szót itt most szótag értelemben használom.

A szanszkrit nyelvben, s gyakorlatilag minden más nyelvben is, a szótagok kiejtése egységnyi időt vesz igénybe. Ez az időegység a *mora,* amit szanszkritul *mātrānak* neveznek. Az egy *mātrā* hosszú szótagot *laghunak* (kicsi, rövid), a két *mātrā* hosszút pedig *gurunak* (nagy, hosszú) nevezik. Három *mātrā* hosszúságú szótagokat csak énekekben használnak, vagy ha valakit a távolból hívnak (pl.: *he rādhe-e-e*).[10] Érdekes és szemléletes példa e három időegység bemutatására a kakaskukorékolás: ku-kúrí-kúú. Itt az első szótag egy, a második és a harmadik szótag kettő, míg a harmadik szótag három *mātrā* hosszú.
A *laghu* szótagot ez alapján rövidnek, a *guru* szótagot pedig hosszúnak hívják.

A következő jelöléseket alkalmazom a továbbiakban:
^ *laghu*
– *guru*

Általában akkor rövid egy szótag, ha rövid magánhangzót, és akkor hosszú, ha hosszú magánhangzót tartalmaz.
A rövid magánhangzók: **a, i, u, ṛ, ḷ.**
A hosszú magánhangzók: **ā, ī, ū, ṝ, ḹ, e, ai, o, au.**[11]
A rövid magánhangzót tartalmazó szótagok is hosszúvá válnak az alábbi két esetben:

---

8 Harivenu, 20. o.
9 Ligatúra: egy vagy több betű hieroglif jellegű írásjele a szanszkrit, valamint a hindi, a bengáli és más modern indiai nyelvekben.
10 Harivenu, 20. o.
11 Az utóbbi négy hosszú magánhangzót – e, ai, o, au – kettőshangzónak is nevezik.

a) A rövid magánhangzót **ṁ** (*anusvāra*) vagy **ḥ** (*visarga*) követi. Pl.: *haṁ - saḥ*.

b) A rövid magánhangzót két mássalhangzó követi. Pl.: *kṛ - ṣṇa*.

A b) szabály alól kivételt képezhetnek a -pr-, -hr-, -br- és -kr- mássalhangzó-torlódások, s ez egyfajta engedményt jelent a költők számára. Ekkor a szótag esetenként rövidnek tekinthető annak érdekében, hogy a versszak megfeleljen a verselés szabályainak.[12]

Ezenkívül a negyedvers utolsó szótagja szintén hosszúnak számít, de ha a versmérték úgy kívánja, akkor rövidnek tekintik függetlenül attól, hogy rövid vagy hosszú magánhangzó szerepel-e a negyedvers végén.[13]
Az alábbi példával áttekintjük a legfontosabb szabályokat:

hare kṛṣṇa hare kṛṣṇa kṛṣṇa kṛṣṇa hare hare |

hare rāma hare rāma rāma rāma hare hare ||

A versmértékek elemzésének megkönnyítése érdekében a szakértők nyolc *gaṇát*, azaz verslábat határoztak meg, melyek mindegyike három-három szótagot tartalmaz.[14] A különféle *gaṇákat* különböző betűkkel jelölik, ami alapján a következő táblázatot állíthatjuk össze:

szanszkrit elnevezés	*gaṇa*	görög-latin elnevezés[15]
ya-gaṇa	^ – –	bacchius
ra-gaṇa	– ^ –	krétikus
ta-gaṇa	– – ^	palimbacchius
bha-gaṇa	– ^ ^	daktilus
ja-gaṇa	^ – ^	amphibrachisz
sa-gaṇa	^ ^ –	anapesztus
ma-gaṇa	– – –	molosszus
na-gaṇa	^ ^ ^	tribrachisz

[12] Apte, 1035. o.
[13] Uo.
[14] Az *Agni-purāṇa* is megemlíti ezt a nyolc verslábat (*The Agni-purāṇa* 328.1–3, 901–902. o.).
[15] Szepes-Szerdahelyi, 191. o.

Ezenkívül a rövid szótagot *la* (*laghu*), a hosszút pedig *ga* (*guru*) betűkkel jelölik. A verstani szövegek ezeket szintén *gaṇaként* szokták megemlíteni: *la-gaṇa, ga-gaṇa*. Akkor kapnak leginkább szerepet a leírásokban ezek az egyszótagú *gaṇák,* amikor a versmértékek szótagjainak a száma nem osztható hárommal.

A verselésről szóló nyugati szakirodalom közel negyven verslábat tart számon. A szanszkrit versmértékeket leíró *gaṇák* rendszere egységesebb, mint a nyugati verslábak gyűjteménye, mert pusztán e nyolc *gaṇa* segítségével – helyenként kiegészítve a *la-* és a *ga-gaṇával* – bármilyen versmérték könnyedén leírható. Például a choriambus elnevezésű versláb a következőképpen kódolható egyszerűen a *gaṇák* segítségével: *bha, ga*.

2.2. A padya általános szerkezete és főbb osztályai

A *padya* azaz versszak általában négy *pādából* (negyedből) áll, amiket két *paṅktiba* (sorba vagy félversbe) rendeznek.

(1. *pāda*)	(2. *pāda*)	
hare kṛṣṇa hare kṛṣṇa	*kṛṣṇa kṛṣṇa hare hare* |	(1. *paṅkti*)
hare rāma hare rāma	*rāma rāma hare hare* ||	(2. *paṅkti*)
(3. *pāda*)	(4. *pāda*)	

Az első *paṅkti* végét egy függőleges vonallal, a másodikét pedig két függőleges vonallal jelölik. A *pādák* minőségét a *chandaḥ,* vagyis a versmérték határozza meg.

A *padya* alapvetően kétféle lehet: *vṛtti* és *jāti*.[16]

A *vṛtti* olyan versszakot jelent, amelynek minden egyes *pādájában* rögzített a szótagok hosszúsága (*laghu* v. *guru*) és helyzete. Tehát a *vṛttiben* a szótagok, azaz *akṣarák* hosszúsága meghatározó szerepet játszik, ezért ezt a verselési formát *akṣara-chandaḥ*-nak is nevezik.[17] További elnevezések: *akṣara-vṛtta, varṇa-vṛtta*.[18]

A *jāti* olyan versformát jelöl, amelynél az egy *pādán* belüli időegységek száma rögzített csupán, a rövid és a hosszú szótagok helyzete viszont többnyire szabadon változtatható. Itt az a lényeges szempont, hogy a rövid szótag egy *mātrāt,* a hosszú szótag pedig két időegységet ér. A *jātit* emiatt más néven *mātrā-chandaḥ*-nak is nevezik.[19] További elnevezések: *mātra-vṛtta, tāla-vṛtta*.[20]

---

16 Apte, 1035. o.
17 Uo.
18 Miller, 43. o.
19 Uo.
20 Miller, 43. o.

Mind a *vṛtti,* mind a *jāti* további alosztályokra bontható.

A *vṛtti* három alosztályát *samavṛttinek, ardha-samavṛttinek* és *viṣamavṛttinek,* a *jāti* három alosztályát pedig *āryānak, vaitālīyának,* és *pajjhaṭikānak* nevezik.

A következő táblázat áttekintést nyújt a *vṛtti* és a *jāti* alosztályairól, valamint azok további alkategóriáiról.

PADYA

A) *vṛtti* vagy *akṣara-chandaḥ*
A rövid és a hosszú szótagok száma és helyzete rögzített.

- a) *samavṛtti:* A *pādák* mind azonosak
- b) *ardha-samavṛtti:* Nem minden *pāda* azonos, de a félversek megegyeznek.
- c) *viṣamavṛtti:* Az összes *pāda* különböző. Két fő csoportja:
  - 1. *udgatā*
  - 2. *gāthā*
    - i) *padacaturūrddhva*
    - ii) *upasthita*
    - iii) egyéb

B) *jāti* vagy *mātrā-chandaḥ*
Csak a *mātrāk* (a szótagértékek) száma rögzített egy *pādán* belül.

- a) *āryā*
- b) *vaitālīya*
- c) *pajjhaṭikā*

A *vṛtti* versforma *samavṛtti* elnevezésű alosztályának további alcsoportjai léteznek.

A *samavṛttiben* mind a négy negyedvers azonos mennyiségű szótagot tartalmaz, ezért az alcsoportok ennek megfelelően jöttek létre. Az *ukthā* például egy, az *atyukthā* kettő, a *madhyā* három szótagot tartalmaz *pādánként.* A többi alcsoport *pādái* is mindig egy szótaggal hosszabbak, s így egészen huszonhat alcsoportot különböztetnek meg egymástól. A huszonhetedik, a *daṇḍaka* elnevezésű alcsoport viszont arról ismeretes, hogy negyedversei több mint huszonhat szótagot számlálnak.

A huszonhét alcsoport elnevezései a következők:

1. *ukthā;* 2. *atyukthā;* 3. *madhyā;* 4. *pratiṣṭhā;* 5. *supratiṣṭhā;* 6. *gāyatrī;* 7. *uṣṇik;* 8. *anuṣṭubh;* 9. *bṛhatī;* 10. *paṅkti;* 11. *triṣṭubh;* 12. *jagatī;* 13. *atijagatī;* 14. *śakvarī;* 15. *atiśakvarī*; 16. *aṣṭi;* 17. *atyaṣṭi;* 18. *dhṛti;* 19. *atidhṛti;* 20. *kṛti*; 21. *prakṛti;* 22. *ākṛti;* 23. *vikṛti;* 24. *saṁskṛti;* 25. *atikṛti;* 26. *utkṛti;* 27. *daṇḍaka*

2.3. A yati és a szimbolikus számok használata

Előfordul, hogy egy versmértéken belül bizonyos szótag(ok) után szünetet kell tartani a felolvasáskor. Ezt a szünetet *yatinak* nevezik, és egy *mātrā* hosszú.[21] (A versmértékek bemutatásakor a *yatit* ,-vel jelölöm majd.)

A *yati* helyének rögzítésére a versmértékek definícióiban gyakran találkozhatunk szimbolikus számokkal. Például a *vṛtti* versmérték *samavṛtti* alosztályának *atiśakvarī* alcsoportjába tartozó egyik *chandaḥ,* a *guṇamaṇinikaraḥ sūtrája* így néz ki: *vasumuni yatiriha guṇamaṇinikaraḥ.*[22] Eszerint ebben a versmértékben a *yatik*, vagyis a szünetek a nyolcadik és a tizenötödik szótagok után következnek. (Az *atiśakvarīk* mind tizenöt szótagú *pādákból* állnak.) A *vasu* ugyanis a nyolcas számot jelenti, mivel a védikus irodalom leírása szerint a Vasuk (a félistenek egyik csoportja, akik Dakṣa egyik leányának, Vasunak az utódai) mindig nyolcan vannak. A *muni* – bölcs – szó pedig héttel egyenlő, mert a hét híres bölcsre utal. A hagyomány szerint a hét bölcs (*saptaṛṣi*) a Nagy Göncöl hét csillagán lakik.

Coulson, könyvének függelékében, megad néhány szanszkrit szót, melyek hasonlóképpen szimbolikus jelentéssel bírnak.[23] A *Chandaḥ-kaustubha* és a *Sūrya-siddhānta* alapján az alábbiak szerint egészítettem ki Coulson gyűjteményét:

érték és szanszkrit kifejezés	**jelentése, magyarázata**
0 *kha*, *vyoma*, *śūnya*	éter, űr, üresség
1 *candra, indu*	Hold; A Föld egyetlen Holdja
1 *rūpa*	mintapéldány; egyetlen példány vagy darab valamiből[24]
2 *aśvin*	az Aśvini-kumārák; iker-félistenek
2 *yama, yamala*	ikrek

[21] *The Agni-purāṇa* 334.1, 911. o.
[22] *Chandaḥ-kaustubha*, 82. o.
[23] Coulson, 312. o.
[24] Monier, 1198. o.

2	*akṣi*	szemek; nyilvánvalóan két szemünk van
3	*agni, dahana, vahni*	tűz; a háromféle tűz[25]
3	*guṇa*	kötőerő; a három kötőerő: a jóság, a szenvedély és a tudatlanság
4	*yuga*	korszak; a négy yuga: Satya, Tretā, Dvāpara és Kali
4	*abdhi, arṇava, jaladhi, sāgara*	óceán; általában három, négy vagy hét óceánt említenek a Védák[26]
4	*śruti, veda*	a négy Véda: Ṛg-, Sāma-, Yajur-, Atharva-veda
4	*kṛta*	a dobókocka azon oldala, amelyiken négy pötty van (a nyerő oldal)[27]
5	*bāṇa, śara, iṣu*	nyíl; a szerelem istenének, Kāmadevának az öt nyila[28]
5	*artha, viṣaya*	érzéktárgy[29]; az öt érzéktárgy: hang, forma, íz, illat és tapintás
5	*bhūtāni*	elemek; az öt durvafizikai elem: föld, tűz, víz, levegő és éter
6	*rasa*	íz; a hat íz: keserű, sós, savanyú, édes, fanyar, csípős
6	*ṛtu*	évszak; tavasz, forró évszak, esős évszak, ősz, tél, hűvös évszak[30]
6	*tarka*	filozófiai rendszer; a hat híres filozófiai rendszer (ṣaḍ-darśana)[31]
7	*loka*	világ; a hét felső bolygórendszer[32]
7	*aśva, haya, turaga*	ló; a hét ló, akik a napisten szekerét húzzák[33]

[25] *Gāryapatya*, *āhavanīya* és *dakṣina* (Monier, 5. o.).

[26] Monier, 1198. o.

[27] Monier, 301. o.

[28] Monier, 1056. o.; Az öt nyíl: *rūpa* (forma), *rasa* (íz, hangulat), *gandha* (illat), *śabda* (hang), *sparśa* (érintés) (*Śrīmad-Bhāgavatam* 4.25.18, magyarázat, második kötet, 362. o.).

[29] Monier, 90. o.

[30] *Vāsanta*, *grīṣma*, *varṣā*, *śarad*, *hemanta*, *śiśira* (Monier, 933. o.).

[31] Monier, 439. o. „A hat filozófiai tézis [*ṣaḍ-darśana*] a következő: (1) a *vaiśeṣika*, amit Kaṇāda Ṛṣi hirdetett, (2) a *nyāya*, amit Gautama Ṛṣi hirdetett, (3) a *yoga* vagy miszticizmus, amit Patañjali Ṛṣi hirdetett, (4) a *sāṅkhya* filozófia, amit Kapila Ṛṣi hirdetett, (5) a *karma-mīmāṁsā* filozófia, amit Jaimini Ṛṣi hirdetett, és (6) a *brahma-mīmāṁsā*, más néven *vedānta* filozófia, az Abszolút Igazság végső következtetése (*janmādy asya yataḥ*), melyet Vedavyāsa hirdetett" (*Caitanya-caritāmṛta Madhya-līlā* 17.96, magyarázat, 900. o.).

[32] A hét *loka*: Bhūrloka, Bhuvarloka, Svarloka, Maharloka, Janaloka, Tapoloka és Satyaloka (vagy Brahmaloka).

[33] Monier, 450. o.

7	*adri, aga, śaila*	hegység; hét hegyvonulat osztja fel Jambūdvīpát[34]
7	*kavi, muni*	bölcs; a hét bölcs[35]
8	*bhogin, bhujaṅgama, nāga, phaṇin*	kígyódémon; nyolc kígyódémont emelnek ki a Védák[36]
8	*gaja, kuñjara*	elefántok; a nyolc híres elefánt a nyolc égtáj irányában[37]
8	*vasu*	a Vasuk; a nyolc Vasu[38]
9	*randhra*	nyílás; a test kilenc kapuja[39]
9	*graha*	bolygó; a kilenc fő bolygó[40]
9	*aṅka*	horog vagy görbe vonal; a kilences számra utal[41]
10	*dik*	irány; a tíz irány: É, ÉK, K, DK, D, DNY, NY, ÉNY, fent és lent
11	*hara, īśa, rudra*	félistenek (Śiva kiterjedései); a tizenegy Rudra
12	*arka, ina, ravi, sūrya*	Nap; a tizenkét zodiákusra utal
14	*bhuvana*	bolygórendszer; tizennégy bolygórendszer alkotja az univerzumot[42]
33	*sura*	félistenek; a harminchárom fő félisten[43]

A *Sūrya-siddhāntában* például (12.90) így néz ki egy szám: *kha-vyoma-kha-traya-kha-sāgara-ṣaṭka-nāga-vyomāṣṭa-śūnya-yama-rūpa-nagāṣṭa-candrāḥ.* A *sūtra* elején a *kha* (éter) szó nullát jelent, s ez az egyesek helyén van. A *vyoma* (űr) ugyancsak nullát jelent, de ez már a tízes helyiértéken szerepel. Majd három

---

34 Jambūdvīpa a Föld tágabb értelemben. A hét hegység: Niṣadha, Hemakūta, Nīla, Śveta, Śṛṅgin, Mālyavat és Gandhamādana (Monier, 1089. o.).

35 Kaśyapa, Atri, Vasiṣṭha, Viśvāmitra, Gautama, Jamadagni és Bharadvāja (*Śrīmad-Bhāgavatam* 8.13.5, 378. o.).

36 A *Mahābhārata* alapján (Monier, 532. o. és 716. o.).

37 *Dig-gaja* – az égtájak elefántjai (Monier, 288. o. és 342. o.).

38 Droṇa, Prāṇa, Dhruva, Arka, Agni, Doṣa, Vāstu és Vibhāvasu (*Śrīmad-Bhāgavatam* 6.6.10–11, 258. o.).

39 A két szem, a két orrlyuk, a két fül, a száj, a nemi szerv és a végbélnyílás (*Śrīmad-Bhāgavatam* 4.25.25, magyarázat, második kötet, 389. o.).

40 Mars, Merkur, Jupiter, Vénusz, Szaturnusz, Rāhu, Ketu, Nap, Hold (Monier, 372. o.).

41 Apte, 15. o.

42 „Az univerzum tizennégy bolygórendszerre oszlik. Hét felső bolygórendszer helyezkedik el egymás fölött: Bhūr, Bhuvar, Svar, Mahar, Janas, Tapas és Satya. Hét alsóbb bolygórendszer is van – Atala, Vitala, Sutala, Talātala, Mahātala, Rasātala és Pātāla –, egyik a másik alatt, ebben a sorrendben" (*Śrīmad-Bhāgavatam* 2.1.26, magyarázat, 38. o.).

43 A nyolc Vasu, a tizenegy Rudra, a tizenkét Āditya és a két Aśvini-kumāra (Monier, 492. o.).

nulla (*kha-traya*) következik stb. A számot ily módon visszafelé így kell kiolvasni: 18 712 080 864 000 000.

Egy másik példát is bemutatok szemléltetésként, ezúttal ismét a *Chandaḥ-kaustubhából.*

Az *atiśakvarīk* között található a *mālinī* elnevezésű *chandaḥ.* A következő *sūtra* mutatja be: *na na ma ya ya yuteyaṁ mālinī bhogi-lokaiḥ.*[44] Számunkra most a *sūtra* végén található két szimbolikus szám érdekes, a *bhogin* (8) és a *loka* (7), amik a szünetek (*yati*) helyzetét rögzítik.

3. A legismertebb versmértékek

Most ízelítőül bemutatom a leggyakrabban használt, s ennélfogva a legismertebb versmértékeket.

A védikus versmértékeknek – melyek közül a *purāṇák* és az *itihāsák* (történelmi feljegyzések), valamint a klasszikus művek csak néhányat használnak – a védikus irodalom hagyományőrző szakértői isteni eredetet tulajdonítanak. Például a *Bhāgavata-purāṇa* harmadik éneke szerint a védikus versmértékek Brahmā, a teremtő közreműködésével jöttek létre.

> *tasyoṣṇig āsīl lomabhyo gāyatrī ca tvaco vibhoḥ*
> *triṣṭum māṁsāt snuto 'nuṣṭub jagaty asthnaḥ prajāpateḥ*

Ezek után a mindenható Prajāpati testének szőrszálaiból létrejött az irodalmi kifejezés művészete, az *uṣṇi*k. A legfőbb védikus himnusz, a *gāyatrī* az élőlények urának bőréből keletkezett, a *triṣṭup* a húsából, az *anuṣṭup* a vénáiból, a *jagatī* pedig a csontjaiból.

> *majjāyāḥ paṅktir utpannā bṛhatī prāṇato 'bhavat*

A *paṅkti* versírás művészete az élőlények urának csontvelőjéből nyilvánult meg, a *bṛhatī*, egy másik versfajta művészete pedig az életlevegőjéből keletkezett.[45]

> *vāsaś chando-mayaṁ pītaṁ...*

Sárga ruhája a védikus versmértékek…[46]

---

[44] *Chandaḥ-kaustubha*, 82. o.
[45] *Śrīmad-Bhāgavatam* 3.12.45-46, első kötet, 425. o.
[46] *Śrīmad-Bhāgavatam* 12.11.11, részlet, 318. o.

A *Viṣṇu-purāṇa* (2.8.7) ugyancsak ír erről a hét versmértékcsoportról:

> *gāyatrī ca bṛhaty uṣṇig jagatī triṣṭup eva ca*
> *anuṣṭup paṅktir ity uktāḥ chandāṁsi harayo raveḥ*

> A napisten szekere elé fogott hét lovat *gāyatrīnak*, *bṛhatīnak*, *uṣṇiknak*, *jagatīnak*, *triṣṭupnak*, *anuṣṭupnak* és *paṅktinak* hívják. A különféle védikus versmértékek nevei jelölik azt a hét lovat, amelyek a napisten szekerét húzzák.[47]

A további leírások tanúsága szerint azért is nevezik ily módon a napisten szekere elé befogott lovakat, mert haladásuk közben a patáikkal a „névadó" versmérték ütemét kopogják.

A *gāyatrī,* az *uṣṇik,* az *anuṣṭubh,* a *bṛhatī,* a *paṅkti,* a *triṣṭubh* és a *jagatī* egyúttal versmértékcsoportokat is jelölnek, és számos *chandaḥ* tartozik mindegyikbe. A *gāyatrī* a huszonnégy, az *uṣṇik* a huszonnyolc, az *anuṣṭhubh* a harminckettő szótagból álló versmértékek gyűjtőnevei, s ugyanígy a többi versmérték-csoport is négy szótaggal hosszabb az előzőnél. Ezek a versmértékcsoportok mind az *akṣara-chandaḥ samavṛtti* kategóriájába tartoznak.

A következő néhány oldalon csupán ízelítőt szeretnék nyújtani a klasszikus versmértékek *samavṛtti* és *ardha-samavṛtti* kategóriáiból. A példák többségét három középkori *gauḍīya-vaiṣṇava* tanító, *ācārya* énekeiből és verseiből veszem: Śrī Caitanya Mahāprabhu (1486–1534) – *Śrī Śikṣāṣṭaka*; Śrīla Rūpa Gosvāmī (1489–1564) – *Śrī Upadeśāmṛta*; Śrīla Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura (1636–1755) – *Śrī Śrī Gurv-aṣṭaka.*[48]

3.1. Az anuṣṭubh vagy śloka

Elsőként a harminckét szótagú *anuṣṭubhról* szeretnék szót ejteni, melyet Macdonell a *par excellence* indiai versmértéknek nevez, mivel az összes versmérték közül az *anuṣṭubh* – más néven *śloka* – fordul elő a leggyakrabban a védikus szentírásokban.

---

[47] Idézi: *Śrīmad-Bhāgavatam* 5.21.15, magyarázat, 653. o.

[48] A *gāyatrī*, az *uṣṇik*, a *bṛhatī* és a *paṅkti* klasszikus versmértékcsoportokba tartozó versmértékekre nem találtam példát a középkori *gauḍīya-vaiṣṇava* költészetben.

A félvers általános szerkezete így néz ki: × × × × ^ – – × / × × × × ^ – ^ × ||[49]
Az × helyén tetszőlegesen állhat rövid vagy hosszú szótag.

Amellett, hogy a *pādák* első négy, valamint utolsó szótagja szabadon választható, néhány további szabálynak szintén érvényesülnie kell:

a) A *pādák* nem kezdődhetnek × ^ ^ × verslábbal. Más szóval: vagy a második, vagy a harmadik – vagy akár mindkettő – szótagnak hosszúnak kell lennie.[50]

b) A második és a negyedik *pāda* nem végződhet ^ – ^ – ^ × módon.[51]

A fenti képlet a *śloka* általános formája, s ezt *pathyānak* nevezik. Ettől eltérő módon is megalkothatják ezt a versmértéket, de csak az első és a harmadik *pāda* módosítható. Ezeket a verziókat megengedettnek, *vipulānak* nevezik, melyből ötféle változatot ismeretes:[52]

a1) × × – – ^ ^ ^ × / × × × × ^ – ^ × ||
a2) × – ^ – ^ ^ ^ × / × × × × ^ – ^ × ||
a3) × – ^ – – ^ ^ × / × × × × ^ – ^ × ||
a4) × – ^ – –,– – × / × × × × ^ – ^ × ||
a5) × × × –,– ^ – × / × × × × ^ – ^ × ||

A *śloka-chandaḥ* leggyakoribb, *pathyā* formájára a *Śikṣāṣṭakában* ezt a példaverset találtam:

yugāyitaṁ nimeṣeṇa cakṣuṣā prāvṛṣāyitam
śūnyāyitaṁ jagat sarvaṁ govinda-viraheṇa me[53]

Ez tehát röviden az *anuṣṭubh* vagy *śloka* elnevezésű *chandaḥ* leírása, amely négyszer nyolc szótagból áll, s az *anuṣṭubh* versmértékcsoport leggyakrabban alkalmazott tagja.

---

49 Macdonell, 233. o.
50 Macdonell, 233. o.; Coulson, 311. o.
51 Coulson, 311. o.
52 Az a1)-es kivételről csak Coulson ír (311. o.), míg az a2–5) kivételről Coulson (311. o.) és Macdonell is (233. o.) említést tesz.
53 Fordítás: „Ó, Uram, Govinda! Távollétedben minden pillanat véget nem érő korszaknak tűnik. Szememből záporként patakzik a könny, s az egész világot üresnek érzem” (*Śrī Śikṣāṣṭaka* 7.; *Vaiṣṇava énekeskönyv*, 38. o.). További példák: *Śrī Śikṣāṣṭaka* 3.; *Śrī Upadeśāmṛta* 1–4.

3.2. Az indravajrā

Az *indravajrā* nevű versmérték a *triṣṭubh* versmértékcsoportba tartozik, jelentése: Indra villáma. A *pāda* általános alakja a következő: – – ^ – –,^ ^ – ^ – –, ||
A vessző egy időegységnyi (*mātrā*) szünetet jelöl.

A példavers egy nagyon szép imából, a *Śrī Śrī Gurv-aṣṭakából* való, melyet minden reggel fél ötkor énekelnek az ISKCON templomaiban a *gauḍīya-vaiṣṇavák* a reggeli szertartás alkalmával:

saṁsāra-dāvānala-līḍha-loka- trāṇāya kāruṇya-ghanāghanatvam

prāptasya kalyāṇa-guṇārṇavasya vande guroḥ śrī-caraṇāravindam[54]

3.3. Az upajāti

Az *upajāti* nevű versmérték a *triṣṭubh* versmértékcsoportba tartozik. Az *indravajrā* és az *upendravajrā* tetszőleges keveréke. Ez azt jelenti, hogy a négy *pāda* bármelyike lehet *indravajrā* vagy *upendravajrā*. Összesen tizennégy variáció jöhet ily módon létre: I, I, I, U; I, I, U, I; I, U, I, I; stb.

Egy *pāda* általános alakja: × – ^ – –,^ ^ – ^ – –, ||

A példavers szintén a *Śrī Śrī Gurv-aṣṭaka* egyik versszaka (U, I, I, I):

catur-vidha-śrī-bhagavat-prasāda- svādv-anna-tṛptān hari-bhakta-saṅghān

kṛtvaiva tṛptiṁ bhajataḥ sadaiva vande guroḥ śrī-caraṇāravindam[55]

---

[54] Fordítás: „A lelki tanítómester a kegy óceánjából kap áldást. Ahogy a felhő esőt zúdít az erdőtűzre, hogy eloltsa azt, úgy szabadítja fel a lelki tanítómester az anyagi léttől szenvedő világot, mert eloltja az anyagi létezés lángoló tüzét. Tiszteletteljes hódolatomat ajánlom az ilyen lelki tanítómester lótuszlábainál, aki a kedvező tulajdonságok óceánja" (*Śrī Śrī Gurv-aṣṭaka* 1.; *Vaiṣṇava énekeskönyv*, 27. o.).

[55] Fordítás: „A lelki tanítómester mindig négyféle [nyalható, rágható, iható és szívható] ízletes ételt ajánl fel Kṛṣṇának. Amikor a lelki tanítómester látja, hogy a *bhakták* elégedetten eszik a *bhagavat-prasādát*, ő is elégedett. Tiszteletteljes hódolatomat ajánlom az ilyen lelki tanítómester lótuszlábainak" (*Śrī Śrī Gurv-aṣṭaka* 1.; *Vaiṣṇava énekeskönyv*, 29. o.).

3.4. A vaṁśamālā

A *vaṁśamālā* nevű versmérték a *jagatī* versmértékcsoport tagja, és a *vaṁśastha* és az *indravaṁśā* tetszőleges elegye. A *vaṁśamālā* – az *upajātihoz* hasonlóan – szintén tizennégyféle lehet.

Egy *pāda* általános alakja: × – ^ – –,^ ^ – ^ – ^ –, ||

A példaverset a *Śikṣāṣṭaka* utolsó versszaka adja (I, V, V, I):

āśliṣya vā pāda-ratāṁ pinaṣṭu mām adarśanān marma-hatāṁ karotu vā

yathā tathā vā vidadhātu lampaṭo mat-prāṇa-nāthas tu sa eva nāparaḥ[56]

3.5. A drutavilambita

A *drutavilambita* nevű versmérték szintén a *jagatī* versmértékcsoportba tartozik. Nevének fordítása: gyors és lassú váltakozása.

Egy *pāda* általános alakja: ^ ^ ^ –,^ ^ – ^,^ – ^ –, ||

Példaverset a *Bhāgavatamból* tudtam kiemelni:

nigama-kalpa-taror galitaṁ phalaṁ śuka-mukhād amṛta-drava-saṁyutam

pibata bhāgavataṁ rasam ālayam muhur aho rasikā bhuvi bhāvukāḥ[57]

3.6. A vasantatilakā

A *vasantatilakā* nevű versmérték már túlmutat az előzőekben említett hét jól ismert versmértékcsoporton. Ez a versmérték a *śakvarī* versmértékcsoportba tartozik, s a jelentése: a tavasz dísze.

Egy *pāda* általános alakja: – – ^ – ^ ^ ^ –,^ ^ – ^ – –, ||

A példavers a *Śikṣāṣṭaka* második versszaka:

---

[56] Fordítás: „Öleljen bár magához Kṛṣṇa, midőn lótuszlábai elé roskadok, vagy taposson Rám, s törje össze a szívemet azzal, hogy sohasem jelenik meg előttem – hiszen egy csélcsap Ő, aki kedvére megtehet bármit –, mindig az én imádott Uram marad" (*Śrī Śikṣāṣṭaka* 8.; *Vaiṣṇava énekeskönyv*, 38. o.).

[57] Fordítás: „Ó, tapasztalt bölcsek, ízleljétek meg a *Śrīmad-Bhāgavatamot*, a védikus irodalom kívánságteljesítő fájának érett gyümölcsét! Śrī Śukadeva Gosvāmī ajkairól fakad e gyümölcs, s ezért még zamatosabbá vált, bár nektárja mindig ízletes volt mindenki, még a felszabadult lelkek számára is" (*Śrīmad-Bhāgavatam* 1.1.3, 46–47. o.).

nāmnām akāri bahudhā nija-sarva-śaktis

tatrārpitā niyamitaḥ smaraṇe na kālaḥ

etādṛśī tava kṛpā bhagavan mamāpi

durdaivam īdṛśam ihājani nānurāgaḥ[58]

3.7. A śikhariṇī

A *śikhariṇī* nevű versmérték az *atyaṣṭi* versmértékcsoportba tartozik. Jelentése: kiváló hölgy.

Egy *pāda* általános alakja: ^ – – – – –, ^ ^ ^ ^ ^ – – ^ ^ ^ –, ||

A példavers a *Śrī Brahma-saṁhitāból* így írja le a lelki világot:

śriyaḥ kāntāḥ kāntaḥ parama-puruṣaḥ kalpa-taravo

drumā bhūmiś cintāmaṇi-gaṇa-mayī toyam amṛtam

kathā gānaṁ nāṭyaṁ gamanam api vaṁśī priya-sakhī

cid-ānandaṁ jyotiḥ param api tad āsvādyam api ca[59]

---

[58] Fordítás: „Ó, Uram! Egyedül szent neved hoz áldást az élőlényekre, ezért millió és millió neved van, mint amilyen a Kṛṣṇa és a Govinda is. Ezeket a neveket minden transzcendentális energiáddal átitattad. Éneklésüknek nincsenek nehéz és szigorú szabályai. Ó, Uram, kegyesen lehetővé teszed, hogy szent neveid éneklésével könnyűszerrel a közeledbe kerülhessünk, ám én olyan szerencsétlen vagyok, hogy semmi vonzalom nincs bennem irántuk" (*Śrī Śikṣāṣṭaka* 2.; *Vaiṣṇava énekeskönyv*, 36. o.). További példák: *Śrī Brahma-saṁhitā* 5.29–55.

[59] Fordítás: „Vṛndāvana leányai, a *gopīk* a legkiválóbb szerencseistennők. E helyen az Istenség Legfelsőbb Személyisége, Kṛṣṇa az élvező. A fák itt mind kívánságteljesítő fák, s a föld transzcendentális érintőkőből van. A víz nektár, a beszéd dal, a séta tánc, s Kṛṣṇa állandó társa a fuvolája. A transzcendentális boldogság ragyogását mindenhol érzékelni lehet, ezért Vṛndāvana-dhāma az egyedüli élvezetet nyújtó hajlék" (*Śrī Brahma-saṁhitā* 5.56.; idézi: *Caitanya-caritāmṛta Madhya-līlā* 14.227, 812. o.). További példák: *Śrī Upadeśāmṛta* 5–8. versek; Śrīla Vṛndāvana dāsa Ṭhākura – *Śrī Nityānandāṣṭaka*; Śrīla Raghunātha dāsa Gosvāmī – *Śrī Manaḥ-śikṣā*; *Śrī Jagannāthāṣṭaka* (ismeretlen szerző).

3.8. A mandākrāntā

A *mandākrāntā* versmérték szintén az *atyaṣṭi* versmértékcsoport tagja. Jelentése: lassú lépésű.

Egy *pāda* általános alakja: – – – –,^ ^ ^ ^ ^ –,– ^ – – ^ – –, ||

A példa a *Śrī Upadeśāmṛtából* való:

kṛṣṇasyoccaiḥ praṇaya-vasatiḥ preyasībhyo 'pi rādhā

kuṇḍaṁ cāsyā munibhir abhitas tādṛg eva vyadhāyi

yat preṣṭhair apy alam asulabhaṁ kiṁ punar bhakti-bhājāṁ

tat premedaṁ sakṛd api saraḥ snātur āviśkaroti[60]

3.9. A śārdūlavikrīḍitam

A *śārdūlavikrīḍitam* versmérték az *atidhṛti* versmértékcsoport tagja. Jelentése: tigristánc.

Egy *pāda* általános alakja: – – – ^ ^ – ^ – ^ ^ ^ –,– – ^ – – ^ –, ||

A példavers a *Śikṣāṣṭaka* első versszaka:

ceto-darpaṇa-mārjanaṁ bhava-mahā-dāvāgni-nirvāpaṇaṁ

śreyaḥ-kairava-candrikā-vitaraṇaṁ vidyā-vadhū-jīvanam

ānandāmbudhi-vardhanaṁ prati-padaṁ pūrṇāmṛtāsvādanaṁ

sarvātma-snapanaṁ paraṁ vijayate śrī-kṛṣṇa-saṅkīrtanam[61]

---

[60] Fordítás: „A számtalan kedvelt élvezet és Vrajabhūmi minden szeretetre méltó leánya közül Śrīmatī Rādhārāṇī minden bizonnyal Kṛṣṇa szeretetének legdrágább kincse, s az Ő isteni tava (*kuṇḍa*) a nagy szentek leírása szerint minden szempontból hasonlóan kedves Kṛṣṇának. Kétségtelen, hogy Rādhā-kuṇḍát még a kiváló *bhakták* is nagyon ritkán érik el, ezért közönséges *bhaktáknak* még nehezebb elérniük. Ha az ember csupán egyszer is megfürdik abban a szent vízben, Kṛṣṇa iránti szeretete teljes mértékben feléled" (*Śrī Upadeśāmṛta* 11.; 89–90. o.).

[61] Fordítás: „Minden dicsőséget a *śrī-kṛṣṇa-saṅkīrtanának*, mely megtisztítja a szívet az évek során rárakódott portól, és kioltja a feltételekhez kötött élet, az ismétlődő születés és halál égető tüzét! A *saṅkīrtana*-mozgalom a legnagyobb áldás az emberiség számára, mert a kegyes hold sugarait árasztja. Ez minden transzcendentális tudás lényege. Kṛṣṇa szent nevé-

3.10. A sragdharā

A *sragdharā* versmérték a *prakṛti* versmértékcsoport tagja és összesen nyolcvannégy szótagból áll. Jelentése: illatos füzért viselő.

Egy *pāda* általános alakja: – – – – ^ – –,^ ^ ^ ^ ^ ^ –,– ^ – – ^ – –, ||

A példavers a *gauḍīya-vaiṣṇavák* általános imája a lelki tanítómesterekhez, a Legfelsőbb Úrhoz és az Úr örök társaihoz, melyet *maṅgalācaraṇának* neveznek:

vande ʻhaṁ śrī-guroḥ śrī-yuta-pada-kamalaṁ śrī-gurūn vaiṣṇavāṁś ca

śrī-rūpaṁ sāgrajātaṁ saha-gaṇa-raghunāthānvitaṁ taṁ sa-jīvam

sādvaitaṁ sāvadhūtaṁ parijana-sahitaṁ kṛṣṇa-caitanya-devaṁ

yśrī-rādhā-kṛṣṇa-pādān saha-gaṇa-lalitā-śrī-viśākhānvitāṁś ca[62]

3.11. A viyoginī

A *viyoginī* versmérték az *ardha-samavṛtti* kategóriájába tartozik. Ez azt jelenti, hogy csak a félversek azonosak, de a *pādák* képlete – esetenként a hossza is – eltér egymástól. A *viyoginī* jelentése: olyan nő, akit elválasztottak a férjétől vagy a szeretőjétől.

Az általános szerkezet a következő:

Az 1. és a 3. *pāda*: ^ ^ – ^ ^ – ^ – ^ – ||

A 2. és a 4. *pāda*: ^ ^ – – ^ ^ – ^ – ^ – ||

A példa a *Śikṣāṣṭakából* való:

---

nek éneklése egyre nagyobbra dagasztja a transzcendentális gyönyör óceánját, és képessé tesz bennünket arra, hogy minden pillanatban megízlelhessük a tökéletes nektár ízét" (*Śrī Śikṣāṣṭaka* 1.; *Vaiṣṇava énekeskönyv*, 36. o.). További példák: *Śrī Upadeśāmṛta* 9–10. versek; Śrīnivāsa Ācārya – *Śrī Śrī Ṣaḍ-gosvāmy-aṣṭaka*.

62 Fordítás: „Tiszteletteljes hódolattal borulok a földre lelki tanítómesterem lótuszlábai és az összes *vaiṣṇava* előtt. Hódolatomat ajánlom Śrīla Rūpa Gosvāmī és bátyja, Sanātana Gosvāmī, valamint Raghunātha Dāsa és Raghunātha Bhaṭṭa, Gopāla Bhaṭṭa és Śrīla Jīva Gosvāmī lótuszlábainál. Végtelen nagyrabecsüléssel adózom az Úr Śrī Kṛṣṇa Caitanya Mahāprabhu és az Úr Nityānanda Prabhu, valamint Advaita Ācārya, Gadādhara, Śrīvāsa és társaik előtt. Tiszteletteljes hódolatom ajánlom Śrīmatī Rādhārāṇīnak, Śrī Kṛṣṇának, és társaiknak, Śrī Lalītānak és Viśākhānak" (*Maṅgalācaraṇa*; *Vaiṣṇava énekeskönyv*, 14. o.).

na dhanaṁ na janaṁ na sundarīṁ kavitāṁ vā jagad-īśa kāmaye

mama janmani janmanīśvare bhavatād bhaktir ahaitukī tvayi[63]

Kulcsszavak:

Gadya: próza.
Padya: vers vagy versszak.
Akṣara: a nyelv legkisebb egysége (a verstanban: szótag)
Mātrā: időmérték; a rövid szótag egy *mātrā,* a hosszú szótag két *mātrā* időegységet ér.
Guru: hosszú szótag.
Laghu: rövid szótag.
Gaṇa: versláb; a szanszkrit verstan nyolc verslábat emel ki.
Chanda: versmérték.
Pāda: a négysoros vers esetén negyedverset jelent.
Paṅkti: két *pāda* együtt; félvers.
Vṛtti: olyan verselési forma, melyben a rövid és a hosszú szótagok száma és helyzete rögzített.
Jāti: olyan verselési forma, melyben csak a *mātrāk* száma rögzített.
Yati: szünet; egy *mātrā* hosszú, s a versek felolvasásakor van jelentősége.

Irodalomjegyzék:

Apte, Vaman Shivram: *The Student's Sanskrit-English Dictionary*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, reprint 2000 (Second edition: 1970).

Bhaktivedānta Svāmī Language School (Harivenu das): *Sanskrit Bhagavad-gītā Grammar*, Vrindavana (India), 2005.

Bhaktivedanta Swami, *A. C.: Bhagavad-gītā úgy, ahogy van* (Második, javított és bővített kiadás), BBT International, 1993.

Bhaktivedānta Swami Prabhupāda, *A. C.: Śrī Caitanya-caritāmṛta*, BBT International, 1996.

[63] Fordítás: „Ó, mindenható Úr! Nem vágyom gazdagságra, materialista követőkre, szép feleségre, vagy az anyagi tettek ékes szavakkal magasztalt gyümölcseire. Csupán azt kívánom, hogy minden indítéktól mentesen, életről életre odaadóan szolgálhassalak" (*Śrī Śikṣāṣṭaka* 4.; *Vaiṣṇava énekeskönyv*, 37. o.).

Bhaktivedanta Swami, *A. C.: Śrīmad-Bhāgavatam 1-10/1*, BBT International, 1993-1995.

Coulson, Michael: *Sanskrit, An Introduction to the Classical Language* (Teach Yourself Books), Hodder and Soughton Ltd., Kent (England), 1992 (First edition: 1976).

Gangadharan, N.: *The Agni Purāṇa*, Part IV, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, reprint 2002 (First edition: 1987).

Gaurinath Sastri: *A Concise History of Classical Sanskrit Literature*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, reprint 1998 (First edition: Calcutta, 1943; Second edition: Calcutta, 1960).

Harivenu das: *Sanskrit Bhagavad-gītā grammar,* Bhaktivedanta Svāmī Language School, Vrindavana (India), 2005.

Hṛdayānanda dāsa Goswami and co.: *Śrīmad-Bhāgavatam 10/2-12*, BBT International, 1988-1999.

Kak, Subhash: Yamatarajabhanasalagam: *An Interesting Combinatoric Sutra*, In: Indian Journal of History of Science, Vol. 35, pp. 123–127, 2000.

Keith, A. Berriedale: *A History of Sanskrit Literature, Motilal Banarsidass Publishers*, Delhi, reprint 2001 (First edition: 1993).

Macdonell, Arthur Anthony: *A Sanskrit Grammar for Students*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, reprint 1997 (First Indian edition: Delhi, 1974; Third edition: Oxford, 1927).

Macdonell, Arthur Anthony: *A Vedic Grammar for Students*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, reprint 1995 (First Indian edition: Delhi, 1993; First edition: Oxford, 1916).

Mahanidhi Swami: *The Gaudiya Vaisnava Samadhis in Vrndavana*, Rekha Printers, New Delhi, 1993.

Mañjarī devī dāsī (szerk.): *Bárcsak elérném Vrajāt*, örök lakhelyemet, Lál Kiadó, Somogyvámos, 2004.

Monier-Williams, Sir Monier: *A Sanskrit-English Dictionary*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, corrected edition 2002 (First edition: Oxford Universtity Press, 1899).

Rādhā Dāmodara Prabhupāda: *Chandaḥ kaustubha* (Śrīmad Baladeva Vidyābhūṣaṇa Kṛta-bhāṣyopetaḥ), Haridāsa Śāstrī, Vṛndāvana (India), 1990.

Rūpa Gosvāmī: *A tanítások nektárja* (Śrī Upadeśāmṛta) (translated by A. C. Bhaktivedanta Swami), BBT International, 1990.

Szepes Erika – Szerdahelyi István: *Verstan*, Gondolat, Budapest, 1981. Vaiṣṇava énekeskönyv, Lál Kiadó, Somogyvámos, 2002.